Ataerkil Kültürde Boşanmış Kadın Olmak: Kuramsal Bir Bakış

Being a Divorced Woman in Patriarchal Culture: A Theoretical Overview

<http://dx.doi.org/10.22559/folklor.1681>

Berfin Varışlı *

Öz

Ataerkil kültür toplumun en küçük yapıtaşı olarak gördüğü aile kurumunu kutsamaktadır. Boşanmak, aile birliğin ve dahası toplumun düzeninin bozulması anlamına geldiğinden ataerkil kültürde istenmeyen bir durumdur. Ataerkil toplumlarda kadının boşanması ve erkeğin boşanması arasında fark vardır. Boşanmış kadın başta ekonomik olmak üzere sosyal ve kültürel pek çok sorunla başa çıkmak zorunda kalmaktadır, yoksullaşmaktadır ve dışlanmaktadır. Bir başka deyişle boşanmış kadın ataerkil kültürde damgalanmaktadır. Ataerkil kültür, erkek egemenliğini yücelttiği için bu kültürde boşanmış kadının yaşadığı sorunları boşanmış erkeğin yaşadığı söylenemez. Erkek, aksine boşandığında özgürleşmekte, eğer isterse kendine kolayca yeni bir yaşam kurarak yeniden evlenebilmektedir. Ancak kadının kendine yeni bir yaşam kurması ve/ya da yeniden evlenmesi ataerkil kültürde güçtür. Bu çalışmanın temel amacı ataerkil kültürde boşanmış kadının durumunu feminist kuram temelinde tartışmaktır. Bu amaca ulaşmak için öncelikle tarihsel ve teorik bir bakış açısıyla “ataerkillik”, “erkeklikler”, “kadınlıklar” ve “boşanma” kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Erving Goffman’ın “Damga Kuramı” ışığında boşanmış kadının ataerkil kültürdeki yeri ve karşı karşıya kaldığı zorluklar irdelenmiştir.

Anahtar sözcükler: *ataerkil kültür, boşanmış kadın, boşanma, kadınlıklar, erkeklikler, Erving Goffman, damga*

Abstract

Patriarchal culture blesses the institution of family, which it sees as the smallest building block of the society. Divorce is an undesirable situation in patriarchal culture as it means the disruption of family unity and, moreover, the order of society. In patriarchal societies, there is a difference between a woman’s divorce and a man’s divorce. Divorced women are forced to deal with many social and

* Dr., Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji (İngilizce) Bölümü. berfinvarisli@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5051-9546

cultural problems, especially economic ones, are impoverished and excluded. In other words, divorced women are stigmatized in patriarchal culture. Since patriarchal culture glorifies male domination, it cannot be said that divorced men experience the problems of a divorced woman in this culture. On the contrary, when a man is divorced, he becomes free, if he wishes, he can easily re-marry by establishing a new life for himself. However, it is difficult in patriarchal culture for a woman to establish a new life for herself and/or to remarry. The main aim of this study is to discuss the situation of divorced women in patriarchal culture on the basis of feminist theory. In order to achieve this aim, firstly, the concepts of “patriarchy”, “masculinities”, “femininities” and “divorce” are emphasized from a historical and theoretical perspective. Then, in the light of Erving Goffman’s “Stigma Theory”, the place of the divorced women in the patriarchal culture and the difficulties they face are examined.

Keywords: *patriarchal culture, divorced woman, divorce, femininities, masculinities, Erving Goffman, stigma*

Giriş

Boşanmak farklı kültürlerde farklı yansımaları olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kültürlerdeki anlamların ortak noktası evlilik akdinin sona ermesiyle bireylere yüklenen rol ve statülerin bir kısmının kaybolup yerine yenilerinin eklenmesidir. Bireyin boşanınca yaşamında meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümlerin nedeni de budur. Türk Dil Kurumu sözlüğünde boşanma kelimesinin anlamı “eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması” olarak geçmektedir (Türk Dil Kurumu, 2020). Çiftin hangisinin (belki de ikisinin birden) boşanmaya karar verdiği toplumun gözünde önemlidir. Çünkü kadının boşanma isteğiyle, erkeğin boşanma isteği farklı toplumsal çağrışımlara neden olur. Özellikle ataerkil kültürde erkek boşanmak istediye kadında bir “kusur” aranır. Muhtemelen erkeğinin istek ve arzularına cevap veremediği için erkek aile birliğine son vermek suretiyle bu yolu seçmiştir. Ancak kadının boşanmak istemesi, ataerkil kültürde ‘hoş karşılanan’ bir durum olmasa da bu istek kadının “boş olma” yani bir anlamda özgür olma statüsüne geçme isteğiyle bağdaştırılır. Bu iki farklı durum boşanmanın toplumsal cinsiyetli bir kavram olduğunun en temel göstergesidir. Bir diğer gösterge de boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma sonrası yaşadıklarında saklıdır. Bu çalışmanın temel amacı, boşanmış kadınların ataerkil kültürde yaşadıklarını sosyolojik bir bakış açısıyla ele alarak boşanmış kadın olmanın ataerkil kültürde ne demek olduğunu anlamaktır. Bu amaca ulaşmak için tarihsel ve teorik bir bakış açısı benimsenerek feminist kuram ve metodolojinin boşanma olgusuna bakışı ortaya konacaktır. Boşanmış kadının ataerkil kültürdeki yeri tartışılırken ayrıca Erving Goffman’ın “Damga Kuramı”na da başvurulacaktır.

1. Ataerkil kültür ve erkek tahakkümü

Ataerkil kültür, makro ve mikro düzeyde toplumsal kurumların içine nüfuz etmiştir. Siyasette, ekonomide, dinde, ailede ataerkil kültürün çeşitli şekilde yansımalarını görmek mümkündür. Sylvia Walby (1989: 213) ataerkilliğin toplumsal cinsiyet ilişkilerini anlamak adına önemli olduğunu altını çizmektedir. Max Weber’e (1947/2011) atıfta bulunan Walby (1989:214) düşünürün “ataerkilliği erkeklerin hanehalkı liderliğini kullanarak toplumu yönetmeleri” olarak gördüğünü vurgulamaktadır. Bu tanımdaki hanehalkı liderliği kavramı mühimdir çünkü eve ekmek getiren, aile içinde ve dışında fertlerin birbiriyle ve/ya da toplumun diğer fertleriyle etkileşiminde kuralları belirleyen, bu kurallara uyulup uyulmadığını denetleyen, uyulmadığı takdirde de ceza veren erk erkektir. Beechey (1979) ataerkilliği feminist yazın içinde tek bir anlamı olmayan çok çeşitli şekilde ifade edilebilecek bir kavram olarak tanımlamaktadır. Düşünür, Kate Millet’ti örnek göstererek yazarın erkek tahakkümü ve kadın bağımlılığı üzerine eğildiğini hatırlatmaktadır ve farklı feminist yaklaşımların ataerkilliği kendi bakış açılarından eleştirdiğini dile getirmektedir. Örneğin Marksist feministlerin kadın bağımlılığı ve üretim biçimleri arasındaki ilişkisellik üzerinden ataerkilliğe karşı durduklarını salık vermektedir. Öte yandan R. W. Connell (1982: 305-306) ataerkillik ve kapitalizm arasındaki ilişkiselliğin üzerinden kuramını geliştirerek feminist yazıların iki yapı ve iki tür ilişki üzerinde durduğunu ifade etmektedir. Bu iki yapı kapitalizm ve ataerkillik ile üretim ilişkileri ve yeniden üretim ilişkileridir. Yazara göre bu iki sistem birbiri ile bağımlı ve bağlantılıdır. Bir başka deyişle ataerkillik kapitalizmin üretime ve yeniden üretime katkı sağlarken kapitalizm de ataerkilliğin üretime ve yeniden üretime katkı sağlar. Buna karşın radikal feministlerse ataerkilliği kadınların tahakkümü üzerine kurulmuş olan evrensel bir sömürü sistemi olarak görmektedir (Güneş, 2017: 246). Carol Hanisch’in (1969) “Kişisel Olan Politik” eseriyle bir araya gelen feministler ataerkil kültüre karşı topyekün bir savaş açmıştır.

Bu düşünceye paralel olarak Acker (1989: 235) “ataerkilliğin kuramsallaştırılmasını, kadınların bağımlılığını yeniden kavramsallaştırmanın ve ‘kusurlu’ sosyal teoriyi düzeltmenin ilk adımı” olduğunu savunmaktadır. Acker ayrıca “radikal feminizme göre ataerkilliğin tarihötesi ve kültürlerötesi bir doğası olduğunu ve kadınların dünyanın her yerinde öyle ya da böyle tahakküm altında olduğunu söylemektedir (1989:235). Ataerkil kültür, her yerdedir, evrenseldir, farklı bağlamlarda tezahür etse de söz konusu farklı kültürlerde sadece biçim değiştirir. Ataerkil kültürün özü, erkek egemenliği altında başta kadınların olmak üzere tüm toplumsal cinsiyetlerin ezilmesi ve sömürülmesidir. Walby (1990: 94) ataerkilliği anlatırken iki tür ataerkillik olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; özel (private) ataerkillik ve kamu (public) ataerkilliğidir. İlki, özel alanda, hane içinde görülür ve bir erkeğin, kadını doğrudan bireysel olarak kontrol etmesine imkân tanır. İkincisi ise özel alan dışında, kamusal alanda kurumsal olarak varlığını sürdürür. İki tür ataerkillik için değişmeyen tek şey erkeğin kadın üzerindeki tahakkümüdür.

Lerner'a (1986:31) göre ataerkilliği biyolojik determinizme indirgemek ataerkilliğin doğal bir durummuş gibi algılanmasına neden olmaktadır. Bu görüşe göre ataerkilliği değiştirmek doğayı da değiştirmek anlamına gelmektedir. Bu da zaten medeniyetin işidir. Ancak tarihsel gelişime bakıldığında medeniyetin ataerkilliği değiştiremediği, yok edemediği görülmektedir. Ataerkil kültür tarih boyunca ve bugün de şiddetini, gücünü artırarak devam ettirmektedir.

Goldberg 1973 yılında yayımlanan "Ataerkilliğin Kaçınılmazlığı" (Inevitability of Patriarchy) kitabında ataerkil kültürü "otorite ve liderliği öncelikle erkeklerle ilişkilendirilen ve erkeklerin otorite ve liderlik pozisyonlarının büyük çoğunluğunu doldurduğu herhangi bir organizasyon sistemi" olarak tanımlamaktadır (Goldberg, 1973:30). Bu organizasyon sistemi dini, toplumsal, ekonomik ya da politik olabilmektedir. Oldukça geniş bir bakış açısına sahip olsa da bu tanım ataerkilliğin, ataerkil kültürün farklı kurumlarda işleyişini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ataerkillik toplumsal örgütlenmede erkeği her alanda karar verici konuma yerleştirmektedir. Bunu erkeğin kişisel becerilerini, yeterliliğini sorgulamadan, ölçmeden biçmeden yapmaktadır. Toplumu bir organizasyon olarak düşünürsek erkek bu organizasyon şemasında en tepededir ve toplumun diğer fertleri üzerinde tahakküm kurmaktadır. Carole Pateman (1988:20) ataerkil kültürü tüm erkeklerin sadece erkek oldukları için tecrübe ettiği bir olgu olarak açıklamaktadır.

Johnson'ın (2010:26) da belirttiği gibi bir toplumsal sistem olan ataerkillik her toplumsal sistem gibi belli parçalardan oluşur. Dil de bu parçalardan biridir. Dilin ataerkilliği ya da ataerkilliğin dili, ataerkil sistemin ve ataerkil kültürün gücünü perçinlemektedir. Toplumlar deyimlerde, atasözlerinde ya da günlük konuşma dilinde farkında olarak ya da olmadan pek çok kez ataerkilliği üretip yeniden üretmektedir. Erkek tahakkümü dilde yeniden canlandırılmaktadır. Ataerkilliğin iktidarının devamını isteyen, ataerkilliğin onlara sunduğu imtiyazlardan yararlanan erkekler de ataerkil dili benimseyerek ve gündelik yaşamlarında da kullanarak kültürün devamına hizmet etmektedir. Ataerkil kültürle savaşmanın ya da ataerkil kültürü yok etmenin önemli bir yolu da dilde tahakkümü yok etmekten geçmektedir.

Ataerkil kültürde kadın her yönüyle erkek tahakkümü altındadır. Toplumsal konumlanışı, mesleği, geliri, bedeni, cinselliği erkek tahakkümüne tutsaktır. Tahakküm altında olduğu erkek kimi zaman babası, kimi zaman patronu kimi zaman da kocasıdır. Tahakküm tezahür ettiği sistem içinde sistemin kurallarını belirlemektedir ve bu kurallar kadının bağımlılığının katmerlenmesine hizmet etmektedir. Ancak kadın ataerkil kültürde çaresiz değildir, kadın ataerkil kültüre ve öğelerine karşı kendi panzehrini geliştirmiştir. Kandiyoti (1988) bu panzehiri "ataerkil pazarlık" terimiyle kavramsallaştırır. Kadının ataerkil kültür içinde kendine alan açmasını anlatan Kandiyoti (1988) bu sayede kadının bağımlılıktan kurtulma ve haklarını savunma yoluna gidebildiğini ifade etmektedir. Buna paralel olarak Sancar (2011: 24) ataerkil kültürde kadınların maruz kaldıkları ayrımcılığın farkında olduklarını ve bu ayrımcılığa karşı duruş geliştirebildiklerini hatırlatmaktadır.

Ataerkillik her ne kadar erkek egemen bir kültür olsa da erkekliklerin homojen olması ve toplumda farklı erkekliklerin varlığı nedeniyle kimi erkekler de ataerkillik kültürün tahakkümünden nasibini almaktadır. Toplumda tek bir erkeklikten değil ancak farklı erkekliklerden söz edebilmekteyiz. Erkeği belli bir gelir durumu, sınıf, statü, etnisite, babalık gibi özellikleri temelinde tecrit eden ataerkillik kültürde çoğu erkek toplum tarafından “istenilen özelliklere” haiz erkek olmadıkları için, bir başka deyişle toplumun gözünde olması gereken erkek olmadıkları için ayrımcılığa uğramakta ve dışlanmaktadır. R. W. Connell’in (1987/1998) Türkçe’ye “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar” olarak çevrilen kitabında bu durumu “hegemonik erkeklik” kavramsallaştırmasıyla açıklamaktadır. Gramsci’den (2011/1948) hegemonya kavramını ödünç alan Connell, hegemonik erkeklik kavramıyla pek çok erkeğin ataerkillik tahakküm altında ezilmesine dikkat çekmektedir. Hegemonya kavramı burada önemlidir çünkü tam anlamıyla erkek ve kadın arasındaki ilişkinin başladığı noktada yer almaktadır. Hearn (2004:50) “hegemonik erkeklik” kavramına karşılık “erkeklerin hegemonyası” (hegemony of men) kavramını önermektedir. Hearn (2004:52) erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyasını anlatırken kimi erkeklerin bu hegemonyada rızası olduğunu kimi kadınların da ataerkillik güç ilişkilerini devam ettirebilmek için söz konusu hegemonyaya rıza gösterdiklerini belirtmektedir. Dolayısıyla erkek hegemonyasında suçlu arayacak olursak bu hem kimi erkekler hem de kimi kadınlardır.

2. Boşanma, ataerkillik kültür ve kadın

Boşanma, nikah akdinin bitmesiyle evli çiftlerin beraberliklerine son verme durumudur. Hukuki ve duygusal bir süreç olan boşanma aynı zamanda toplumsal izdüşümleri olan bir süreçtir. Çünkü en genel ifadeyle toplumun temeli olarak bilinen aile birliğinin bozulmasıdır. Heteronormatif ve ataerkillik toplumlar için aile toplumda düzenin sağlanmasına yardımcı olduğundan önemlidir ve kutsaldır. Dolayısıyla ailenin ortadan kalması, yok olması heteronormatif ve ataerkillik toplumlarda tüm toplumu ilgilendiren bir durummuş gibi algılanır. Toplum evlilik kurumunu yücelterek boşanmanın önüne geçmeye çalışır (Can ve Aksu, 2016: 889).

Boşanma aynı zamanda bireysel bir eylemdir, biriciktir. Boşanma sürecini her çift farklı yaşayabilmektedir. Bunun nedeni genel geçer bir aile tanımı yapamamaktan ileri gelmektedir. Toplamların ve çiftlerin farklı sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere sahip olması nedeniyle genel geçer bir aile tanımı da yapmak güçtür. Aile toplumsal olarak inşa edilmiştir ve ailenin farklı kültürel ve toplumsal konjonktürde farklı yansımaları mevcuttur. Aile fertlerinin bireysel özellikleri, kültürel ve ekonomik farklılıkları ya da benzerlikleri ailenin işleyişini şekillendirmektedir. Koerner ve Fitzpatrick’e (2013) göre ailenin tanımını üç kategoriye ayırabilmek mümkündür. Bunlar; yapısal, işlevsel ve işlemsel (transaksiyonel) tanımlardır. Yapısal tanımlar genellikle aynı evde birlikte yaşayan kişilerin varlığıyla aile yapısının özelliklerinin ortaya çıkmasına dayanır. İşlevsel tanımlar, üreme, duygusal ve maddi destek ve toplumsallaşma gibi ailelerin hizmet ettiği

toplumsal işlevlere odaklanmaktadır. Üçüncü ve son tanım olan işlemsel tanımlarsa, aile kimliğinin gelişimi, duygusal bağlar ve paylaşılan geçmiş ve gelecek üzerine yoğunlaşmaktadır. Hangi tanım kategorisinden bakılırsa bakılsın çiftler bir gelecek kurmak adına evlenirler. Bu nedenle evliliğin bitmesi pek çokları tarafından hayal kırıklığı, beklentilerin boşa çıkması olarak algılanarak üzüntüyle ve duygusal çöküşle karşılanabilir. Boşanmayla birlikte toplumun atfettiği rol ve statülerde değişim, bunlara ek olarak varsa çocukların velayetinin kimde olacağı, yasal, finansal ve duygusal zorluklar gibi konular evlilik sürecinin sona ermesiyle gündeme gelebilmektedir.

Boşanmanın tarihçesine bakıldığında, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın neredeyse sonuna kadar boşanma eylemi ancak mahkeme çiftlerden birini evlilik sözleşmesini ihlal etmekten “suçlu” bulduğunda takdirde gerçekleştiği görülmektedir. Bir başka deyişle evlilik akdinin feshinde mahkemelerin varlığı 19. yüzyıla kadar uzanmaktaydı sonuç mahkemelerce karara bağlanırdı (Amato, 2004: 267). Boşanma yasaları ülkeden ülkeye farklılık gösterse de boşanma gerekçeleri günümüzdekilere benzer şekilde; aldatma, fiziksel veya psikolojik şiddet ve terk etmeyi kapsamaktaydı. Bu sistemde, mahkemece “masum” bulunan eş, mülkiyet, nafaka ve çocuk velayeti konularında yüzü gülen taraf olmaktaydı. Bu noktada şunun altını çizmekte fayda var; o yıllarda anlaşarak ayrılan çiftlerin ortak bir zeminde buluşarak anlaşmalı olarak boşanmaları söz konusu değildi. Boşanmanın gerçekleşmesi için ancak ve ancak eşlerden biri suçlu olmayı kabul edecek ve boşanma işlemi gerçekleşecekti.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında ve İslamiyet’te ise durum farklıydı. İslamiyet’ten önceki Türk toplumlarında aile, töreden bağımsız değildi (Mandaloglu, 2013’ten aktaran Özkiraz ve Baş, 2016). İslam toplumlarındaysa aile ömür boyu devam edecek bir birliktelik olarak görülürken aile birliğinin ölüm dışında bir nedenle sona ermesi hoş karşılanmazdı (Kıvrım, 2011: 375). Ama yine de erkeğin karısına üç kez “boş ol” demesi yeterliydi, çoğu zaman mahkemeye gerek kalmazdı. Kadının boşanmak istemesi durumundaysa çoğunlukla mahkemeye başvurması gerekirdi (Aydın, 1986: 2). Osmanlı döneminde üç çeşit boşanma davası mevcuttu. Bunlar; erkeğin tek taraflı isteğiyle olan talâk, kadının bazı haklardan feragât etmesiyle ortaya çıkan muhâlaa ve hâkim kararıyla boşanma, yani tefrikî (Maydaer, 2007: 302). Boşanma davalarına kadılar bakardı.

Öte yandan, Bohannan (1970) boşanmanın altı aşamadan oluşan bir süreç olduğunu öne sürmektedir. Bu aşamalar, duygusal boşanma; yasal boşanma; ekonomik boşanma; ailesel boşanma; sosyal boşanma ve psikolojik boşanmadır. Görüldüğü üzere sadece evlilik akdinin sona ermesiyle tanımlanamayacak olan karmaşık, dinamik ve kimi zaman uzun bir süreç olan boşanma tarih boyunca kadın ve erkeklerin yaşamlarında büyük değişimlere neden olmaktadır. Ancak kuşkusuz bu değişimlerden olumsuz olanları çoğunlukla kadınlar için geçerlidir. Kadınlar evlendiklerinde çoğu zaman eşlerine ekonomik olarak bağımlı hale gelmektedirler. Bu nedenle boşanmayla birlikte kadın yoksullaşmaktadır (Buz, 2015:5). Yoksulluğun kadınlaşması olarak da tanımlanabilecek bu olgu-

da boşanmanın kadın için oldukça olumsuz sonuçları ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, boşanma oranları yükseldikçe kadın yoksulluğu da aynı oranda yükselmektedir (Çamur Duyan, 2010:22). Pressman'a (1988:57) göre kadın yoksulluğu üç temel soruya/konuya zemin sağlamaktadır. Bunlardan ilki, kadınlar yoksullaştıkça onlara ekonomik ve sosyal açıdan bağımlı olan çocuklarının da yoksullaşmasıdır. İkincisi sosyal yardımların öncelikli olarak kadınlara ve çocuklara yönelik olması dolayısıyla kadın yoksulluğunun artışının ulusal refah harcamalarında da dramatik bir artışa neden olmasıdır. Üçüncü ve son konuya yoksullaşan kadının geçimini sağlamak için işgücüne katılımında görülen artıştır. Özellikle boşanmış kentli kadınların işgücüne katılımı da artmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2675). İşsizlik oranlarının yüksek olduğu toplumlarda boşanmış kadınların istihdamının ne kadar güç olduğunun da altının çizilmesi gerekmektedir.

3. Bir damgalanmış birey olarak boşanmış kadın

Bohannan'a (1970) göre, boşanmış kişiler, kendi benliklerini eşlerinin benliklerinden ayırarak kimliklerini yeniden inşa etmektedirler. Yeniden kimlik inşası çoğu zaman boşanan kadın için psikolojik, toplumsal ve kültürel anlamda kolay bir süreç değildir. Özellikle geleneksel ve ataerkil kültürde durum daha da güçleşebilmektedir. Geleneksel ve ataerkil kültürde boşanan kadın daha da yalnızlaşmakta, ailesi, yakın çevresi ve toplumun geneli tarafından türlü baskılara maruz kalmaktadır. Yaşadığı yerin değişimi, (varsa) işi (ve değişimi), (varsa) çocuğun velayetinin kimde olacağı, özel alanda aile fertleriyle ilişkiler, kamusal alanda sosyal çevre ve toplumun diğer fertleriyle ilişkiler bu baskıların çeşitlendiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Bogolub, 1991).

Boşanmış kadının yüzleştiği tüm bu sorunlar Erving Goffman'ın (1963) "damga kuramı"nı akla getirmektedir. Ataerkil kültürde boşanmış kadın damgalanmaktadır. Goffman (1963:3) damgalama kavramını bireyin "itibarını derinden sarsan bir niteliğe atıfta bulunmak" için kullanmaktadır. Goffman (1963) her ne kadar damgalama kuramının örneklerini çoğunlukla ırk, etnisite, engellilik üzerinden kavramsallaştırırsa da ataerkil kültürde boşanmış kadının durumunu anlamak için damgalama kuramına başvurmak yararlı olabilir. Goffman'a (1963) göre damgalanmış birey toplum tarafından dışlanmakta, aşağılanmakta, hor görülmektedir. Poloma'ya (2011: 221) göre Goffman, damgalama kuramını "toplumsal olarak kabul görülme engeli olan" bireylerin toplumsal dışlanması- nı anlatmak için kullanmaktadır. Goffman'a (1963: 7) göre "damgalanmış birey, kimlikle ilgili bizim sahip olduğumuz aynı inançlara sahip olma eğilimindedir" ancak belli bir olay örgüsü meydana geldiğinde damgalandıklarının farkına varmaktadırlar. Örneğin, evli çiftler, özellikle evli kadınlar boşanmış kadınları çevrelerinden uzaklaştırma eğilimindedirler. Sosyal dışlanmayla da açıklanabilecek bu durum boşanmış kadının eğitim durumu ve sosyo-ekonomik statüsünden bağımsızdır. Bir başka deyişle farklı sosyo-ekonomik statüden ve eğitim seviyelerinden kadınların toplumsal baskı nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları bilinmektedir (Gerstel, 1987: 177).

Öte yandan, boşanmış kadınlar, toplumun boşanma ve boşanmış kadına bakışından dolayı sosyal dışlanma dışında başka bir dizi sorunla baş etmek zorunda kalmaktadır (Can ve Aksu, 2016: 894). Kadının dul statüsüne geçişiyle ataerkil toplumun ondan beklentileri de dönüşmektedir. Ataerkil toplumun evli bir kadından beklentileriyle, boşanmış bir kadından beklentileri arasında fark vardır. Evli kadın, ataerkil toplum için “beklentileri karşılayan” kadındır. Ataerkil kültürde “aileyi dişi kuş yapar” düşüncesinden yola çıkarak kadının ailesine sahip çıkması onun en temel görevlerinden biri olarak görülmektedir. Ataerkil kültürde annelikle birlikte evli kadın toplum gözünde kutsallaştırılarak adeta hiç kusuru olmayan bir peri gibi yüceltilmektedir. Bu büyü boşanmayla birlikte bozulmaktadır. Boşanmış kadın, ataerkil toplumda aile bütünlüğünü sağlayamamış kadın olarak görülmektedir. Evliyken sahip olduğu, ona evli bir kadın olduğu için atfedilmiş tüm yüceltici sıfatlar boşanmayla birlikte silinmektedir. Toplumun gözünde boşanmayla birlikte artık bambaşka bir kadın vardır.

Ataerkil kültürde boşanmış kadının karşısında duran zorluklardan biri de “namus” olgusudur. Sakallı Uğurlu ve Akbaş’a (2013: 78) göre “namus kültüründe namus bireyin kendi konumu ve övüncü ile ilgili olduğu gibi toplum içinde ailesinin konumu ve övüncü ile de ilgilidir”. Ataerkil kültürde kadının namusu evlenmeden önce babasının, evlendikten sonraysa eşinin ve eşinin ailesinin namusu olarak algılanmaktadır. Namus, boşansa bile kadının eşi ve ailesiyle görünmeyen ama var olan zorunlu bağının devam etmesine neden olmaktadır. Bu nedenle kadın boşansa dahi özgürleşmemektedir. Ailesi, eski eşinin ailesi ve sosyal çevresinin baskısı altında yaşamak zorundadır. Çocukları varsa ve velayeti kendisindeyse bu bağ ve baskı uzun süre devam edecektir. Bu durum psikolojik çöküntü dahil pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Öte yandan boşanmış erkeklerin bu tür bir baskı ve güçlkle karşılaşmadıkları bilinmektedir (Aktaş, 2011:12).

Goffman (1963), damgalanan bireyleri iki kategoriye ayırmıştır. Biri damgalama sembolü gizlenmeyecek görünür olan bireylerdir, fiziksel farklılıklardan dolayı damgalanan bireyler bu ilk kategoride yerlerini almaktadırlar. İkinci damgalama türündeysse görünür bir farklılık yoktur. Boşanmış kadınların ataerkil kültürde damgalanmaları bu ikinci damgalama türüne örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan, Goffman’a (1963) göre ikinci damgalama türünde damgalanmış birey damgalanmanın sona ermesi için stratejiler geliştirebilir. Boşanmış kadınlar için yeniden evlenmek bu stratejilerden biridir. Ancak ataerkil kültürde bu çok kolay bir strateji değildir. Boşanmış erkekler için yeni bir hayat kurmak çoğu zaman boşanmış kadınlara göre daha kolaydır. Boşanmış erkekler, boşanmış kadınların yüzleşmek zorunda kaldıkları ekonomik, kültürel ve toplumsal sorunlarla karşılaşmamaktadırlar. Aksine toplum onları yeniden evlenip “yuva kurma”ları için yüreklendirmektedir. Ataerkil, babasoylu kültür, erkeğin soyunun devamını önemsemektedir. Bu nedenle toplum tarafından erkeğin mümkünse ailesinin benimseyeceği bir kadınla evlenmesi beklenmektedir. Velayetin de çoğu zaman kadına verilmesiyle erkek kadına göre görece daha “özgürdür” ve eğer isterse yeni bir evliliğe adım atması daha

kolay bir süreçtir. Oysa kadının yeni bir evliliğe adım atması, yukarıda bahsi geçen sosyal çevre ve aile baskısı nedeniyle çoğu zaman zorlu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil kùltürde boşanmış kadının yeni bir ilişkiye adım atması ya da evlenmesi yakın çevreyi ilgilendiren bir süreç gibi algılanmaktadır. Oysaki kadının da erkek gibi yeni bir ilişkiye başlama ya da yeniden evlilik kararı vermesi kendisine bırakılmalıdır. Ancak çoğu zaman durum aksi yöndedir.

Sonuç

Ataerkil kùltür “hegemonik erkeklik” (Connell,1987/1998) dışında kalan tüm toplumsal cinsiyetleri hegemonyası altına almaktadır. Kadınların ataerkil kùltürde erkek tahakkümü altına alınmış olması büyük resmin küçük bir detaydır. Dolayısıyla ataerkil kùltür sadece kadının sömürüsünü içermemektedir. Farklı eşitsizlik düzenleri ataerkil kùltürde mevcuttur. Toplum içinde toplumsal cinsiyetler farklı toplumsal grupları oluşturmaktadır. Bu toplumsal grupların da hiçbirisi homojen değildir. Çünkü birey biriciktir. Bireysel özellikleriyle ve yönelimleriyle nev’i şahsına münhasırdır. Dolayısıyla ezilen tek tip bir kadınlıktan söz edilemeyeceği gibi tahakküm kuran tek tip bir erkeklikten de söz etmek mümkün değildir. Ancak yine de ataerkil düzen Hearn’ün (2004) ifade ettiği üzere “erkeklerin hegemonyası” geçerli olan bir kùltüre sahiptir.

Bu çalışmada ataerkil kùltürde bir toplumsal grup olan boşanmış kadınların durumu üzerinde durulmuştur. Toplumun en küçük yapı taşı olarak görülen aile birliğinin bozulması toplumsal düzenin de bozulmasına işaret ettiği için ataerkil düzende boşanma farklı bir kategoride ele alınmalıdır. Çünkü erkek himayesindeki aile, toplumsal düzenin de sembolüdür. Ancak sarsılmaz gibi görülen aile kurumu çiftlerin anlaşmazlık yaşaması halinde sarsılmaya mahkûmdur. Ataerkil kùltürü benimsemiş bireyler, ailenin devamını sağlamak için çaba sarf etmektedirler. Ancak bunu her zaman başaramazlar. Boşanma gerçekleştiği andan itibaren aile bireylerinin toplumsal konumlanışı da değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Erkek hegemonyası altında olan ataerkil kùltürde erkeğin boşanmasıyla kadının boşanması arasında derin ekonomik, toplumsal ve kültürel farklılıklar vardır. Erkek boşandığı anda özgürleşmiştir. Ancak kadının evlendiği andan itibaren eşi ve ailesiyle kurulmuş olan görülmez bağ, boşandıktan sonra da devam etmektedir. Sosyal çevresi için o artık “boşanmış bir kadın”dır ve toplumun ondan beklentileri değişmiştir. Yeni bir ilişkiye başlaması ya da yeni bir aile kurması ataerkil toplumun beklentileri arasında yer almaz. Toplum onun “iffetli” olmasını, varsa çocuklarının annesi olarak yaşamına devam etmesini bekler. Sosyal çevresi de boşanmayla birlikte değişime uğramıştır. Artık evli arkadaşları çevresinden yavaş yavaş uzaklaşmaktadır. Çünkü onu kendi evliliklerine bir tehdit olarak görebilmektedirler. Öte yandan tüm bunlardan belki de en zoru boşanmış kadının boşandıktan sonra karşı karşıya kaldığı ekonomik zorluklardır. Eğer boşanan kadın ekonomik özgürlüğü olmayan bir kadınsa bu ekonomik zorluklar da katlanarak artmaktadır.

Tüm bu örnekler Goffman'ın (1963) damgalama teorisiyle açıklanabilmektedir. Bir başka deyişle boşanmış kadın ataerkil toplumda sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda damgalanmaktadır. Goffman (1963), damgalanan bireyleri iki kategoriye ayırmıştır. Biri görünür bir fiziksel özellikten dolayı damgalanan bireyler, ikincisi de görünmeyen özelliklerden dolayı damgalanan bireylerdir. Boşanmış kadınların ataerkil kültürde deneyimlemiş oldukları damgalama bu ikinci türe örnek olarak gösterilebilir. Goffman'a (1963) göre damgalanmış birey damgalanmanın ve sosyal dışlanmanın sona ermesi için türlü stratejiler geliştirebilmektedir. Boşanmış kadının geliştireceği stratejiler arasında yeniden evlenmek de vardır. Ancak geleneksel toplumlarda ve ataerkil kültürde kadının yeniden evlenmesi erkeğin yeniden evlenmesi kadar kolay değildir. Erkek boşandıktan sonra yeni bir yuva kurması için teşvik edilir, yönlendirilir ancak kadının yeniden evlenmesi geleneksel ataerkil kültürde hoş karşılanmaz. Bu durum da ataerkil kültürde boşanmış kadının yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Kaynakça

- Aydın, M. A. (1986). Osmanlı hukukunda kazai boşanma "tefrik". *Osmanlı Araştırmaları*, 5(5), 1-12.
- Aktaş, Ö. (2011). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Amato, P. R. (2004). Divorce in social and historical context: Changing scientific perspectives on children and marital dissolution. (M. Coleman & L. H. Ganong, Ed.) *Handbook of contemporary families: Considering the past, contemplating the future* içinde (s. 265-281) Sage.
- Bogolub, E.B. (1991). Woman and mid-life divorce: Some practice issues. *Social Work*, 36, 428-434.
- Bohannon, P. (1970). The six stages of divorce (P. Bohannon, Ed.) *Divorce and after* içinde (s. 29-55) Doubleday.
- Can, Y., ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Electronic Journal of Social Sciences*, 15(58), 888-902. <https://doi.org/10.17755/esosder.258824>.
- Connell, R. W. (1982). Class, patriarchy, and Sartre's theory of practice. *Theory and Society*, 11(3), 305-320.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.) Ayrıntı.
- Çamur Duyan, G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(21), 19-29.
- Gerstel, N. (1987). Divorce and stigma. *Social Problems*, 34(2), 172-186.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Simon & Schuster.
- Goldberg, S. (1973). *The inevitability of patriarchy*. William Morrow and Company.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane defterleri felsefe ve politika sorunları*. (A. Cemgil, Çev.) Altıncı Baskı, Belge. (Orijinal çalışma 1948 tarihinde yayımlanmıştır).
- Güneş, F. (2017). Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 245-256.
- Johnson, A. G. (2010). Patriarchy, the system: An it, not a he, a them, or an us. W. Blumenfeld, R. Castaneda, H. Hackman, M. Peters. ve X. Zuniga (Ed.) *Readings for diversity and social justice* (2nd ed.) içinde (s. 332-337). Routledge.

- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & society*, 2(3), 274-290.
- Kıvrım, İ. (2011). 17. yüzyılda Osmanlı toplumunda boşanma hadiseleri (Ayıntâb örneği; talâk, muhâla'a ve tefrik). *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 371-400.
- Koerner, Ascan F., and Mary Anne Fitzpatrick. (2013). Communication in intact families. A. L. Vangelisti (Ed.). *The Routledge Handbook of Family Communication* içinde (s. 129-44) Routledge
- Lerner, G. (1986). *The creation of patriarchy* (Vol. 1). Oxford University Press.
- Mandaloglu, M. (2013). İslamiyet'ten önce Türklerde aile hukuku. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33, 133-159.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik dönem Osmanlı toplumunda boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre). *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 299-320.
- Özkiraz, A., ve İşçi Baş, G. (2016). Osmanlı'dan günümüze Türk toplumunda aile yapısı ve boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 87-95.
- Öztürk, M., ve Çetin, B. I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de yoksulluk ve kadınlar. *Journal of Yaşar University*, 4(16), 2661-2698.
- Pateman, C. (1988). *The sexual contract*. Polity.
- Poloma, M. (2011). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. 4.Baskı (H. Erbaş, Çev.) Palme.
- Pressman, S. (1988) At home. *Challenge*, 31(2), 57-61, <https://doi/10.1080/05775132.1988.11471242>
- Sakallı Uğurlu, N., ve Akbas, G. (2013). Namus kültürlerinde "namus" ve "namus adına kadına şiddet": Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk psikoloji yazıları*, 16(32), 76-91.
- Sancar, S. (2011). *Erkeklik: İmkansız iktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler*. Metis.
- Weber, M. (2009). The theory of social and economic organization. Simon and Schuster. (Orijinal çalışma 1947 yılında yayımlanmıştır.)

Elektronik kaynaklar

- Acker, J. (1989). The problem with patriarchy. *Sociology*, 23(2), 235-240. <https://doi.org/10.1177/0038038589023002005>
- Beechey, V. (1979). On patriarchy. *Feminist Review*, 3(1), 66-82. <https://doi.org/10.1057/fr.1979.21>
- Boşanma. (t.y.). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim tarihi: 21 Aralık 2020 <https://sozluk.gov.tr/>
- Buz, S. (2015). Toplumsal cinsiyet ve yoksulluk odağında yaşlılık olgusu. Hacettepe üniversitesi sosyolojik araştırmalar e- dergisi. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler>
- Hanisch, C. (1969). *Personal is Political*. Erişim tarihi: 6 Ocak 2021 <http://www.carolhanisch.org/CHwritings/PIP.html>
- Hearn, J. (2004). From hegemonic masculinity to the hegemony of men. *Feminist Theory*, 5(1), 49-72. <https://doi.org/10.1177/1464700104040813>
- Walby, S. (1989). Theorising patriarchy. *Sociology*, 23(2), 213-234. <https://doi.org/10.1177/0038038589023002004>
- Walby, S. (1990). From private to public patriarchy: the periodisation of British history. *Women's studies international forum*, 13(1-2), 91-104. [https://doi.org/10.1016/0277-5395\(90\)90076-A](https://doi.org/10.1016/0277-5395(90)90076-A)